

Je tady Čtvrtý sektor?

K teorii tří sektorů

Definujme si je velmi abstraktně, „weberovsky“, s vyloučením všech nepodstatných charakteristik.

Typickým subjektem z podnikatelského sektoru je například středně velká akciová společnost nebo s. r. o., racionálně pracující na co největším zisku, využívajícím všech tržních příležitostí a všech marketingových prostředků k obchodnímu úspěchu.

Typickým subjektem z veřejné správy je zastupitelstvo středně velkého města a jeho městský úřad: první jsou voleni a pracují demokraticky, těžkopádně, pomalu, s velkými rozepřemi a občasnými změnami předchozích rozhodnutí; úředníci mají naopak stálé zaměstnání, musí dodržovat řadu pravidel i průběžně dávaných pokynů a úkolů nadřízenými, nesmí udělat chybu a jsou jaksi v tlaku ze tří stran: od vedení města a zastupitelstva, od nadřízených úředníků a úřadů a konečně od veřejnosti a médií.

Typickým subjektem z neziskového sektoru jsou spolky. Jsou – zase při té teoretické abstrakci – dvojího druhu: uspokojující zájmy svých členů (např. šachový spolek), a poskytující služby definovaným „cílovým skupinám“ anebo bojující proti něčemu nebo „za něco“. Víme, že v praxi tomu tak nebývá, neboť mnoho zájmových, vzájemně prospěšných „nestátních neziskových organizací“ (NNO) vykonává i veřejně či obecně prospěšné aktivity a akce a naopak mnoho veřejně prospěšných NNO současně uspokojuje i zájmy svých členů a pracovníků (např. jejich touhu pomáhat druhým, vydělávat si práci apod.). Pro účely dalšího výkladu bychom si mohli představit především středně velkou veřejně prospěšnou NNO, která má své zaměstnance a poskytuje určité sociální nebo jiné služby, pro něž získává finanční prostředky z různých zdrojů.

Před příchodem nového občanského zákoníku – ale v menší míře i dnes – musíme u NNO někdy dopovědět „NNO občanského typu“, abychom zdůraznili, že to jsou ty, které si založili sami občané nebo převážně občané, a nikoliv například veřejná správa (viz některé o. p. s.).

(Nepokoušíme se tu o výklad pojmu NNO a neziskového sektoru celkem, to je jiné téma a jeho kritický rozbor by nás odvedl od otázky nastolené v nadpisu.)

Jaké je vzájemné postavení těchto tří sektorů?

A nyní k rozlišení těchto „ideálně popsaných“ sektorů – stále jako úvod k pochopení, co se míní Čtvrtým sektorem.

Na první pohled by někdo mohl říci, že každou dvojici spojuje něco velmi charakteristického. Například:

- NNO a firmy spojuje sponzoring,
- firmy a veřejnou správu spojují veřejné zakázky... a také známosti, někdy i korupce,
- veřejnou správu a NNO spojuje financování (proudící od prvních k druhým) a občas i kritika (od druhých k prvním).

Avšak tato pozorování, třebaže často empiricky odůvodněná, zůstávají na povrchu věci.

Podnikatelský a veřejný sektor spojují finanční zdroje v tom smyslu, že oba „mají peníze“: první vytváří zisk, druhý jeho část přerozděluje.

Veřejný a neziskový sektor spojují zájmy a potřeby lidí: neziskový sektor uplatňuje a z velké části také uspokojuje potřeby lidí, kdežto stát, kraje a obce je reflektují a financují (je-li toto uspokojování ve veřejném zájmu).

Společným znakem neziskového a podnikatelského sektoru je pružnost, iniciativa a efektivnost:

soukromý sektor jde za efektivností z hlediska rentability, tedy za tzv. účinností, neziskový sektor jde za efektivností v uspokojování potřeb, tedy za tzv. účelností.

Ale pozor!

Neziskový (občanský) sektor většinou **postrádá to, co mají ostatní dva** – tedy finanční, příp. i materiální, lidské a další zdroje.

Také podnikatelský sektor většinou postrádá to, co mají ostatní dva – totiž veřejný zájem.

A rovněž veřejný sektor většinou postrádá to, co mají ostatní dva – podnikavost, odvahu začít a jednat, pružnost, efektivnost.

Čest mnoha výjimkám!

Podnikatelský sektor maximalizuje finanční užitek, neziskový maximalizuje (nebo by měl...) společenský užitek. Je možné obojí sloučit?

V posledních desetiletích přichází změna...

V Evropě i USA již po desetiletí postupně sílí volání po **rozlišení organizací, které mají mnoho společného s podnikatelským sektorem, ale současně i se sektorem neziskovým, resp. s NNO občanského typu** (jak bylo řečeno, mezi ty řadíme zejména spolky a obecně prospěšné společnosti, pokud byly založeny občany, nikoliv krajem nebo obcí).

Současně v ČR začaly být jak občanské NNO, tak církve tlačeny k tomu, aby si zajistily trvalý zdroj příjmů nějakou podnikatelskou činností. Přesněji řečeno: nezávislou činností, která účetně přináší výnosy a prakticky peněžní příjmy.

Hranice mezi podnikatelským, veřejným a neziskovým sektorem se rozostřily poté, co **řada organizací začala ve své činnosti mísit či kombinovat společenské a environmentální cíle s podnikatelskými, resp. obchodními**. Do tohoto trendu se jako přítoky vlévají mnohé i u nás známé aktivity, postupy i celé typy organizací. Jsou to především (v náhodném pořadí)

- organizace pro fair trade,
- „ekologické podniky“ (dříve než se předpony eko- zmocnila spotřebitelská reklama)
- „hnutí“ společenské odpovědnosti firem (CSR),
- chování firem podle výsledků tzv. sociálního auditu čili vyhodnocení vlivu činnosti a chování podniku na společnost,
- „trojí zodpovědnost“ firem (triple bottom line) čili důraz na sociální, ekonomické a environmentální aspekty a důsledky činnosti podniku,
- mikrofinancování (podnikatelské mikropůjčky),
- riziková filantropie (obdoba využití rizikového kapitálu v tzv. venture business),
- sociální podnikání,
- sociální družstva,
- mnohasektorová („mezisektorová“) strategie komplexního rozvoje komunit aj.

Třetí sektor přináší do Čtvrtého odpovědnost, transparentnost, princip solidarity, sociální étos, přizpůsobivost apod. Podnikatelský sektor sem vnáší obchodní racionalitu, efektivní řízení, kázeň, odvahu riskovat, ovšem i pružnost aj. Jde tedy o kombinaci či propojení (integraci) společenského účelu a podnikatelských metod.

Můžeme tedy říci, že čtvrtý sektor je průnikem (kombinací) dvou charakteristik:

- a) z hlediska příjmů: je výdělečný, vytváří si vlastní zisk (netvrdím, že vysoký),
- b) z hlediska účelu: maximalizuje užitek pro společnost (do té míry, do jaké je schopen tento užitek definovat či reflektovat).

Čtvrtý sektor spotřebovává cizí zisk (v dotacích a grantech) a současně málo nebo vůbec nemaximalizuje svým majitelům finanční zisk (tak jako se to děje v podnikatelském sektoru).

Vznikají tak hybridní organizace, které však mají ze všech nejvíc potíží, protože se musí pohybovat v hranicích tradičních sektorů, podnikatelského a neziskového. Tak třeba sociální podniky u nás nemají ulehčený přístup k veřejným zakázkám a i v řadě dalších situací musí tvrdě soupeřit s podnikatelskými subjekty (přestože neusilují o zisk a konají pro veřejné blaho). Ve vztahu k zákonu o DPH jsou trvale znevýhodněny. Sociálně plně odpovědný podnik zas nemůže rozvíjet svoji společenskou potřebnost s ohledem na daňové předpisy.

Co v ČR Čtvrtému sektoru opravdu chybí, to je zákon o veřejné prospěšnosti. Naproti tomu v USA již 30 států přijalo zvláštní zákon právě pro tyto hybridní organizace (většinou pod názvem benefit corporation). Také italská nebo španělská legislativa je nakloněna organizacím Čtvrtého sektoru, jmenovitě komunitním podnikům a družstvům. Stačí si uvědomit, že typickou součástí tohoto sektoru je právě sociální podnikání.

Čtvrtý sektor již má své specializované poradenské firmy, webové stránky a dokonce i metodu měření a oceňování užitků tohoto typu aktivit. V podstatě jde o využití tzv. CBA analýzy nákladů a užitků. Nákladem a užitkem není jen peněžní plnění (jak si někdo může myslet), k jakým patří úspory na sociálních dávkách a podporách zaměstnávání dříve nezaměstnaných. Významné náklady a užitky jsou nepeněžní, avšak část z nich se dá rovněž vyjádřit v penězích. Ekonomové o těchto tzv. externalitách dobře vědí.

Čtvrtý sektor, nebo ne?

Ale je to skutečně nějaký „čtvrtý sektor“, který ve vyspělých zemích vzniká? Domnívám se, že nikoliv. Čtvrtým sektorem – kdybychom měli zůstat v logice těch dosavadních, právní formou odlišených typů organizací – by snad mohl být sektor domácností nebo možná sektor černé ekonomiky, ale stěží pouhý hybrid z organizací dosavadních sektorů. Takových hybridů je samozřejmě víc, třeba svět příspěvkových organizací obcí a krajů: některé organizace jako pedagogicko-psychologické poradny nebo městské podniky sociálních služeb jsou jakoby kombinací neziskového a veřejného sektoru a jiné jako třeba technické služby města kombinací podnikatelského a veřejného. I když i tady už došlo k jejich většímu osamostatňování vystrkováním do tržního prostředí a jejich privatizací.

Přesto si tento „hybridní segment“ zaslouží zvláštní pozornost, a to právě pro překonávání jednostrannosti tradičních sektorů a pro svůj společenský užitek. V ČR by potřeboval a) legislativní úpravy, b) daňová zvýhodnění, c) snazší přístup k veřejným zakázkám, d) rozmanitou pomoc ze strany státu, krajů a místních samospráv.

Co mohou dělat samotné NNO?

Tak třeba lépe využívat společenskou odpovědnost konkrétních firem – například dohodnout, že zařídí efektivní vynakládání jejich peněz ve prospěch místní komunity nebo určité skupiny občanů ohrožených vyloučením ze života většinové společnosti.

Mohou zakládat a provozovat sociální podniky (s podporou státu a EU) a sociální družstva. O tom se napsalo už moc a nyní také přicházejí výzvy pro žadatele o granty z IROP a OP Zaměstnanost.

Také mateřské centrum ve městě může lépe spolupracovat s místními podniky, pokud bude ochotné změnit se na středisko prorodinných služeb. Pak provozuje dětskou skupinu nebo bytovou školkou, zvyšuje finanční gramotnost matek (pokud možno i otců), pomáhá sociálně a kulturně slabším rodinám třeba službami typu občanské poradny a podobně. Víím, že mnohé NNO toto dělají, avšak všimněte si, kolik z nich pracuje v plné závislosti na jediném grantu (který v dohledné době skončí) a kolik se snaží o vícezdrojové financování svých aktivit či dokonce již dosáhlo aspoň elementárních výnosů z vlastní činnosti (tržby za výrobky nebo služby, např. právě za pobyt dítěte v dětské skupině).

Poznámka: Informace o tzv. Čtvrtém sektoru si vyhledáte buď kontextově (pomocí klíčových slov našeho výkladu), anebo přímo, znáte-li protagonisty. Zjistíte tak, že ve španělském Baskicku existuje Konsorcium Čtvrtého sektoru (<http://www.innobasque.com/home.aspx?tabid=1186>) a že nejproslulejší sociální podnik, vlastně federace sociálních družstev Mondragonská společnost, je vlastně průkopníkem hybridního podniku (založen v roce 1941 rovněž ve španělském Baskicku, nyní se 74 tisíci zaměstnanci po celém světě) - viz <http://www.mondragon-corporation.com/>. Také Američané přišli s koncepcí Čtvrtého sektoru (<http://www.fourthsector.net>) a z jejich stránek jsme rovněž čerpali. Z článku zveřejněného v New York Times 12. října 2011 se můžeme dočíst o zvláštních zákonech, které byly v některých amerických státech přijaty právě pro tyto hybridní organizace.

PhDr. Oldřich Čepelka, Tima Liberec

oldrich.cepelka@tima-liberec.cz

duben 2016